

РОЗДІЛ 4

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. ПОНЯТТЯ ПРО ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Будь-яка сфера людської діяльності потребує інформаційного забезпечення, оскільки жодне виважене рішення чи то в політиці, економіці чи комерційній діяльності, не можна приймати без знання щодо стану об'єкта, відносно якого приймається це рішення, тобто без належного інформаційного супроводу. Особливо це стосується науки, адже йдеться про високий ступінь точності та об'єктивності наукового результату.

Наукове дослідження не може відбуватися без ознайомлення з джерелами інформації, що так чи інакше характеризують його об'єктну галузь, висвітлюють об'єкт та предмет. Тому досліднику надто необхідно мати повне уявлення про систему інформаційного забезпечення дослідницької діяльності в цілому та коло джерел, що розкривають тему його власного дослідження зокрема.

Пошук та добір джерел інформації в процесі наукового дослідження має бути цілеспрямованим, послідовним та системним. Лише у цьому випадку дослідник може розраховувати на можливість об'єктивної оцінки ступеня наукової розробленості проблеми, що постала в якості об'єкта його дослідження.

Досліднику необхідно враховувати той факт, що наукова інформація володіє властивістю розпорошення (розсіювання). Особливо яскраво проявляється ця властивість у періоди значного збільшення потоків інформації. У різних обсягах та формах публікацій вона (інформація) може бути представлена великою кількістю джерел: статтями у часописах та наукових збірках, матеріалами та тезами конференцій, монографіями, підручниками та навчальними посібниками, методичними матеріалами, нормативно-законодавчими актами, електронними документами і т. ін., які, у свою чергу, мають найрізноманітніші місця знаходження: бібліотеки, центри інформації, книжкові крамниці, видавництва, органи реєстрації друкованих видань, науково-дослідні інститути і т. д.

Для того, щоб виявити якомога більше джерел, що є носіями знання про об'єкт дослідження, дослідник повинен мати достатній рівень інформаційної культури, тобто володіти знаннями щодо сутності інформації, її ролі у суспільстві та наукових дослідженнях, формах та закономірностях її існування, водночас уміти здійснювати пошук інформації, її оцінку та добір, аналітико-синтетичну обробку, накопичення, систематизування, а також мати навички грамотного її використання тощо. Невід'ємною складовою його інформаційної культури є також уявлення про систему інформаційного супроводу наукової діяльності.

Щоб забезпечити конкретне наукове дослідження інформацією, досліднику необхідно, передусім, на змістовно-теоретичному рівні чітко визначити необхідний обсяг і структуру інформації, встановити її джерела, знайти доступ до наявних інформаційних ресурсів.

Інформаційні ресурси – це сукупність інформаційних матеріалів – документів і масивів інформації у формі публікацій, наукових звітів, електронних записів, баз даних і т. п., а також різноманітні пошукові системи, що забезпечують доступ до них. Структурною одиницею інформаційного ресурсу є науковий документ, тобто матеріальний об'єкт, який містить науково-технічну інформацію і призначений для її збереження і

використання. Сукупність інформаційних ресурсів, пов'язаних між собою темою становить систему інформаційного забезпечення наукового дослідження у будь-якій галузі [5, с. 279].

Така система включає три основні компоненти:

- інформацію як сукупність відомостей, їх види та джерела, форми представлення;
- органи інформаційного забезпечення, які відповідають за збереження та поширення інформації;
- інструменти, що забезпечують доступ до інформації

Лише чітко усвідомивши роль кожної з означених складових у дослідницькому процесі в цілому та розв'язанні конкретної наукової проблеми, зокрема дослідник може розраховувати на повноту та об'єктивність висвітлення об'єкта свого дослідження.

4.1.1. Види та джерела наукової інформації

Документи, що є джерелами інформації у науковому дослідженні, поділяються на первинні і вторинні. Первинні чи фактографічні, як їх називають документознавці, містять безпосередньо результати наукової, виробничої, творчої діяльності, відображають факти, що їх отримано в процесі проведених досліджень. Первинні документи створюють автори – науковці, письменники, журналісти, педагоги, композитори, художники і т. д. Результати своєї діяльності вони представляють у формі монографій, статей, підручників, літературних, музичних та інших творів [5, с. 287].

Первинні документи безпосередньо відбивають факти, події, явища реальної дійсності або думки автора і не призначені для інформування про наявність інших документів. У первинних документах розкриваються безпосередні результати наукових досліджень і розробок, нові наукові відомості, або нове осмислення відомих ідей і фактів.

Більшість документів, що функціонують у суспільстві – первинні. Поряд з ними існують бібліографічні, реферативні, оглядово-аналітичні документи, які називають вторинними або – інформаційними. Вторинний документ – це результат аналітико-синтетичної та логічної обробки одного чи кількох первинних документів з метою пристосування інформації до інформаційних потреб споживача. Вторинні (інформаційні) документи містять систематизовані відомості про первинні документи (опубліковані чи неопубліковані) або результат аналізу і синтезу даних, що містяться у першоджерелах. У вторинних документах інформацію, що мала місце в одному чи кількох первинних документах, подають скорочено у відомостях про них. Підготовка вторинних документів – сфера професійної діяльності інформаційних посередників: бібліографів, каталогізаторів, референтів, аналітиків та інших спеціалістів інформаційної галузі. Вторинні документи призначені для інформування про інші документи, чим значно полегшують дослідникам орієнтування у складі певного фонду чи у змісті тієї інформації, що міститься в його виданнях. Завдяки цьому у дослідника може відпасти потреба у зверненні до деяких первинних документів, що дозволить значно зекономити час. Первинні документи часто називають вихідними тому, що вони служать для створення документа похідного, тобто вторинного [5, с. 275-295].

Носіями первинної інформації є книги (підручники, посібники, монографії), періодичні друковані видання (журнали, наукові збірки, бюлетені), оптичні компакт-диски (CD-ROM), а також неопубліковані матеріали: депоновані рукописи, дисертації, наукові звіти, матеріали нарад, доповіді з різних напрямів наукових досліджень та ін.

Протягом усього періоду розвитку науки і культури триває процес накопичення інформації та знань, які фіксуються в документах. Кількість документів постійно збільшується. За всю історію людства накопичено величезний обсяг первинних

документів¹. У сфері інформації діють закони прискорення розвитку науки, внаслідок чого постійно зростає потужність первинного документо-інформаційного потоку, відбувається концентрація та розпорошення публікацій у періодичних виданнях, наукових збірках, методичних та навчальних виданнях тощо.

Усе це призводить до серйозних труднощів у роботі з документами й інформацією, яку вони містять. Обсяг інформації різноманітного характеру в наш час настільки великий, що в деяких випадках простіше і дешевше заново провести дослідження, зробити винахід або навіть відкриття, ніж знайти відомості про нього в документах [4].

Щоб подолати ці негативні явища у сфері документних комунікацій, людство винайшло чимало засобів: створило книгосховища, бібліотеки, архіви, органи інформації, автоматизовані інформаційні мережі й багато іншого з метою накопичення, упорядкування, збереження та поширення інформації, що виробляє суспільство. Але виявляється, що накопичити інформацію замало, важливо надати її користувачу в оптимально потрібному обсязі й у потрібний час.

Уже в давнину з появою порівняно великих документних зібрань з'ясувалося, що неможливо швидко знайти потрібну інформацію шляхом перегляду всіх наявних документів. Оперативно ознайомитися з великою кількістю їх можна, якщо коротко навести основні відомості про кожний документ у своєрідній довідці, тобто подати інформацію у стислому «згорнутому» вигляді.

За таких умов для розшуку потрібного документа немає потреби переглядати тексти багатьох документів, а досить ознайомитися лише з короткими повідомленнями про них.

Якщо ж ці короткі повідомлення поділити на групи відповідно до певних ознак документів, то можна переглядати відомості не про всі документи, а лише про ті, що увійшли до певної групи.

Саме за таким принципом будуються різноманітні інформаційно-пошукові системи (ІПС) – бібліотечні каталоги, картотеки, автоматизовані банки бібліографічних даних, бібліографічні покажчики й т. ін. Це значно прискорює і полегшує процес пошуку. Причому чим коротше охарактеризовано документ, тим більшої економії часу та праці досягається в процесі пошуку. Але, з іншого боку, чим лаконічніше подано ознаки документа, тим більша ймовірність помилки при його ідентифікації. Приміром, у відомостях про документ можуть бути випущені побічні, другорядні теми, розглянуті в ньому, і, отже, при розшуку документів із певної теми цю працю не буде виявлено, виникне прогалина, що призведе до втрати інформації.

Стиснення, згортання інформації здійснюється в ході наукової обробки документів. З первинного документа беруть потрібні користувачам відомості про його зміст і формальні ознаки й на цій основі складають вторинні документи, які публікуються в інформаційних виданнях, використовуються в бібліотечних каталогах і картотеках, у банках та базах даних тощо, забезпечуючи в такий спосіб інформування користувачів про відповідні первинні документи [4].

Завдяки виконанню вторинними документами інформаційної функції, тобто інформування користувача про наявність та зміст первинних документів, вони отримали назву інформаційних документів. Інформаційний документ (ІД) – це документ, що

---

¹ За даними ЮНЕСКО світовий фонд науково-технічної літератури на сьогодні перевищує 200 млрд назв. Крім того, зберігаються мільйони неопублікованих документів. Одним із характерних явищ, притаманних сучасному суспільству, є «інформаційний вибух», що постійно наростає. Лише у 2008 р. світове співтовариство повинно було виробити понад 20000 петабайтів (10¹⁵ байт) інформації наукового, економічного, політичного та іншого характеру (<http://www.codata.org>). Приблизно такий самий обсяг інформації був напрацьований людством за всю його історію до Другої світової війни (М. Згуровський. Шлях до інформаційного суспільства // Дзеркало тижня. – № 34).

містить систематизовані або узагальнені відомості про опубліковані чи неопубліковані дані з першоджерел та виготовлений організаціями, які здійснюють науково-інформаційну діяльність. Інформаційні документи містять систематизовані знання про первинні документи у формі описів, анотацій, рефератів на окремі документи або у формі оглядів групи документів певної тематики чи виду (статті, книги, нормативно-технічна документація, звіти про наукові дослідження, депоновані рукописи, дисертації, ресурси Інтернет тощо).

Основними характерними рисами інформаційних документів є:

- наявність чіткого цільового призначення документа – оперативне ознайомлення споживачів із масивом документної інформації первинного рівня;
- особливий характер інформації в інформаційному документі – це інформація з первинних документів у згорнутому узагальненому вигляді;
- усі ці документи є результатом аналітико-синтетичної обробки та переробки інформації, що міститься у вихідних документах.

Інформаційні документи розрізняються між собою глибиною згортання інформації, методами її викладу, наявністю оцінного підходу, а також цільовим призначенням, оскільки одні інформаційні документи призначені лише для орієнтування у первинному документному потоці або масиві, а інші – для ухвалення управлінських рішень.¹

Інформаційні документи надають відомості про стан, тенденції і прогнози розвитку досліджуваної проблеми чи певної галузі знань, критичні оцінки, висновки, пропозиції з посиланнями на першоджерела. Це дає можливість користувачеві безперервно стежити за появою нової інформації, здійснювати діагностику та прогнозувати розвиток предметних галузей, визначати шляхи розв'язання проблемних ситуацій в усіх сферах діяльності суспільства [5, с. 254-281].

Таким чином, вторинні документи, що створюються спеціалістами інформаційних установ, і які оперативно й лаконічно або розгорнуто інформують користувачів про наявність та зміст опублікованих і неопублікованих документів виконують роль путівника у неосяжному океані інформації.

Серед великої кількості й розмаїтті вторинних документів найбільшу популярність сьогодні серед науковців набули такі їх види, як бібліографічний список, бібліографічний покажчик, реферат, анотація, бібліографічний або аналітичний огляд, аналітична довідка, експрес-інформація, сигнальна інформація, бази і банки даних та ін. Розподіл їх на означені види пояснюється ступенем (глибиною) аналітико-синтетичної переробки, або згортання первинної інформації. Приміром, бібліографічний список являє собою лише сукупність бібліографічних даних, що ідентифікують документ. Це конкретні відомості про назву, автора твору, місце та рік видання, кількість сторінок та інші.

Користуючись бібліографічним описом, дослідник не має можливості знати, наскільки представлений документ є релевантним, тобто таким, що відповідає його інформаційному запиту, адже не завжди назва документа повно відображає його зміст. На допомогу досліднику приходять анотація чи реферат – вторинні документи, які, окрім бібліографічного опису документа передають у стислому вигляді його зміст, наводять відомості про автора, час, умови створення документу та ін.

Бібліографічний опис – це записана за певними правилами множина бібліографічних даних, що ідентифікують документ. Він дає уявлення про зміст, вид, читацьке призначення, актуальність документа, а також дає змогу його ідентифікувати – зіставити з іншими, відрізнити від них [5, с. 141].

Роль бібліографічного опису в різноманітних галузях наукової діяльності винятково велика, адже вся інформація про документи здійснюється саме за його допомогою. Він

---

¹ Відмінною рисою будь-якого інформаційного документа є компактність передачі змісту первинного документа. Приміром, реферат у 40, анотація в 100, а бібліографічний опис у 250 разів компактніші за статтю, чи інший документ, на якій вони складаються.

є основою для створення всіх бібліотечних каталогів, бібліографічних й інформаційних видань, автоматизованих банків даних про документи. Без нього неможливо написати будь-яку дослідницьку роботу, рецензію, реферат, огляд літератури, послатися на якийсь твір у науковому, навчальному виданні тощо. Завдяки цьому бібліографічний опис широко використовується у бібліотечній, бібліографічній і науково-інформаційній діяльності, у книговидаванні, книжковій торгівлі, архівістиці, журналістиці, в науковій роботі тощо.

Бібліографічним покажчиком називається упорядкована сукупність бібліографічних описів видань, що присвячені окремій галузі знань, окремому напрямку чи темі.

На відміну від бібліографічного списку, покажчик має складну структуру, тобто складається з декількох розділів, зміст яких присвячено тому чи іншому аспекту теми.

Бібліографічні покажчики стають в нагоді досліднику під час визначення стану об'єктної галузі дослідження. Приміром, бібліографічний покажчик із теми «Соціальний захист дітей з особливими потребами в Україні» може складатися з таких розділів, як:

1. Нормативно-правове регулювання соціального захисту дітей-інвалідів в Україні;
2. Соціальний захист дітей з обмеженими фізичними можливостями;
3. Соціальний захист дітей з вадами психічного розвитку;
4. Місце та роль недержавних організацій у системі соціального захисту дітей з особливими потребами в Україні та світі.

Представлена у такому структурованому вигляді інформація щодо досліджуваної теми одразу зорієнтує дослідника про стан наукової розробленості проблеми. Згруповані у такий спосіб анотовані бібліографічні описи джерел інформації (нормативно-законодавчих актів, монографій, статей з наукових часописів, збірок, аналітичних довідок, записок, звітів з наукових досліджень і т. ін.) допоможуть дослідникові виявити «білі плями» (недостатньо або взагалі неопрацьовані питання теми) та визначити власне місце в системі знання про об'єкт дослідження.

Представлена у такому структурованому вигляді інформація щодо досліджуваної теми одразу зорієнтує дослідника про стан наукової розробленості проблеми. Згруповані у такий спосіб анотовані бібліографічні описи джерел інформації (нормативно-законодавчих актів, монографій, статей з наукових часописів, збірок, аналітичних довідок, записок, звітів з наукових досліджень і т. ін.) допоможуть дослідникові виявити «білі плями» (недостатньо або взагалі неопрацьовані питання теми) та визначити власне місце в системі знання про об'єкт дослідження.

Анотація, на відміну від бібліографічного опису документа, стисло розкриває його зміст. Отже, можна зазначити, що за ступенем аналітико-синтетичної обробки інформації (мірою згортання) вона стоїть на другому місці після списку.

За формулюванням, наведеним у ДСТУ 2394-94, анотація – це «стислий коментар чи пояснення щодо документа чи його змісту, а іноді навіть його короткий опис, що додається, як правило, у вигляді примітки після бібліографічного опису документа [2, с. 6].

Отже, анотація – коротка характеристика документа з погляду його змісту, призначення, форми та інших особливостей. Анотація містить узагальнену характеристику первинного документа, вона не переказує його зміст, на відміну від реферату, а розкриває тематику твору, його читацьку адресу, інші ознаки, які можуть цікавити користувачів. Більшість анотацій дають оцінку первинному документу, вказують на його значення, місце серед інших.

Серед вторинних документів чільне місце посідає *реферативна інформація*, яка є загальноприйнятою формою обміну науковими досягненнями та спілкування вчених в усьому світі, допомагає зорієнтувати у потоці наукової літератури, одержати найновіші відомості щодо наукових досліджень із певних галузей знання.

Реферат – це вторинний документ, результат аналітично-синтетичного опрацювання інформації, поданий у вигляді короткого викладу змісту первинного документа (всього твору або його частини), включаючи основні фактичні дані й висновки з метою ознайомлення з сутнісними акцентами первинного документа [7, с. 38].

Основними функціями реферату є інформаційна (оскільки реферат подає інформацію про певний документ, позбавляє необхідності знайомитися з повним текстом документа в тому разі, коли цей документ для читача має другорядне значення) та пошукова (реферат використовується в інформаційно-пошукових, зокрема й автоматизованих системах для пошуку конкретних тематичних документів та інформації).

Різновидом реферату виступає *автореферат*. Це короткий виклад наукової праці самим автором. Найчастіше зустрічаються автореферати магістерської, кандидатської та докторської дисертацій. Автореферат дисертації – це наукове видання у вигляді брошури авторського тексту щодо проведеного дослідження, яке подається на здобуття наукового ступеня разом із дисертацією. Знайомство дослідника з авторефератами дисертацій є дуже важливим, оскільки вони в узагальненому та стислому вигляді подають інформацію про основні наукові результати, що їх досягнуто автором дисертації [7, с. 39].

Реферативним оглядом називають узагальнену характеристику кількох джерел (первинних документів) з однієї теми, проблеми, галузі знань. Вони допомагають дослідникові сформулювати уявлення про повноту та зміст підходів до досліджуваного ним об'єкта [5, с. 293].

Серед вторинних документів особливе місце посідають *оглядові документи*. Оглядовий документ як інформаційний продукт має певні специфічні риси: він є моделлю стану, тенденцій розвитку та шляхів вирішення проблеми. Оглядом називають текст, що містить концентровану інформацію, що її отримано в результаті добору, аналізу, систематизування, узагальнення відомостей із великої кількості першоджерел з певної теми за певний проміжок часу. Особлива цінність оглядових документів для дослідника полягає в тому, що вони передбачають як критичну оцінку наявної інформації, так і використання елементів наукового дослідження цієї інформації для одержання вихідного знання про стан і тенденції розвитку проблеми. Оглядова інформація – це систематизована та узагальнена інформація про стан об'єкта (предмета, питання).

Найдосконалішим видом вторинних (інформаційних) документів, що повно і всебічно висвітлюють не окремі першоджерела, а конкретну тему у згорнутому й узагальненому вигляді, є **аналітичні документи**.

За глибиною аналізу змісту першоджерел їх поділяють на: огляди стану питання, критичні, аналітичні, прогнозні огляди, аналітичні довідки, аналітичні записки, аналітичні звіти, рейтинги, дайджести, прес-релізи та ін. Аналітичні документи дають змогу уявити інформаційну модель проблеми, всебічно висвітлити проблемну ситуацію, тобто зорієнтуватися не лише в потоці первинних документів, а й у змісті проблеми в цілому.

Аналітична записка, аналітична довідка, аналітичний науковий звіт – інформація про підсумок науково-дослідної роботи з обраної проблематики. Однією із зазначених форм є науковий звіт із виконання дипломної чи магістерської робіт. Залежно від особливостей наукової діяльності звіт подається у вигляді тексту, ілюстрацій, таблиць або їх сполучень. [5, с. 296].

Сьогодні дослідникам надається можливість користуватися таким новим інформаційним продуктом, як бази даних (БД). БД – впорядкований набір логічно взаємопов'язаних даних, що зберігаються та використовуються спільно, та призначений для задоволення інформаційних потреб користувачів [7, с. 176].

Традиційно бази даних поділяються на документальні: (бібліографічні та повнотекстові); фактографічні; інтегровані. Але в сучасному інформаційному середовищі цей розподіл умовний і частіше БД являють собою змішання різних типів.

Інтегровані БД вміщують взаємопов'язану документальну та фактографічну інформацію або полівидову інформацію за даним профілем. Такі БД надають можливість представити інформаційний масив на різних рівнях інформаційного згортання (бібліографічні дані, реферати, фрагменти текстів, повні тексти документів). Комплексні, складноструктуровані, багатофункціональні інформаційні системи дозволяють вести пошук за всіма ознаками об'єкта одночасно, в залежності від інформаційних потреб користувачів.

Сьогодні бази даних створюють та надають у користування читачам усі головні бібліотеки України, обласні універсальні наукові бібліотеки та переважна більшість міських центральних бібліотек (Додаток Д).

Користування цими продуктами дає можливість дослідникові отримати найактуальнішу інформацію та значно підвищити рівень своєї наукової роботи.

4.1.2. Система науково-технічної інформації України

Створенням, накопиченням, упорядкуванням, поширенням та забезпеченням доступу до вторинних документів займаються *органи інформаційного забезпечення*, до яких в Україні належать органи науково-технічної інформації, бібліотеки, видавництва, спеціальні інформаційні центри, науково-дослідні інститути і т. п. Усі вони разом, забезпечуючи користувачів документною інформацією універсального, галузевого, проблемно-тематичного змісту, утворюють *систему науково-технічної інформації* (НТІ).

Національна система науково-технічної інформації – це організаційно-правова структура, за допомогою якої формується державна інформаційна політика, а також здійснюється координація робіт зі створення, користування, зберігання та поширення національних ресурсів науково-технічної інформації з урахуванням інтересів національної безпеки [7, с. 168].

Основною метою національної системи науково-технічної інформації є задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави в науково-технічній інформації [6, с. 347].

Основними завданнями національної системи науково-технічної інформації є:

- формування на основі вітчизняних і зарубіжних джерел довідково-інформаційних фондів, включаючи бази і банки даних, та інформаційне забезпечення юридичних та фізичних осіб;

- одержання, обробка, зберігання, поширення і використання інформації, одержаної в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності юридичних та фізичних осіб;

- організація надходження до України, обробка, зберігання і поширення зарубіжної науково-технічної інформації на основі вивчення світового інформаційного ринку;

- підготовка аналітичних матеріалів, необхідних для прийняття державними органами, органами місцевого і регіонального самоврядування рішень з питань науково-технічного, економічного і соціального розвитку країни;

- аналітично-синтетична обробка першоджерел, реферування опублікованих і не опублікованих на території України джерел науково-технічної та економічної інформації, створення на цій основі і поширення інформаційної продукції та послуг;

- розроблення і впровадження сучасних технологій у науково-інформаційну діяльність;

- організація пропаганди і сприяння широкому використанню досягнень науки і техніки, передового виробничого досвіду;

- створення загальнодоступної мережі бібліотек, інформаційних центрів громадського користування як бази для освіти, виробництва та наукових досліджень, системи реалізації прав громадян на культурний та фаховий розвиток.

Національна система науково-технічної інформації України складається з:

- спеціалізованих державних підприємств, установ, організацій, державних органів науково-технічної інформації, наукових і науково-технічних бібліотек, об'єднаних загальносистемними зв'язками та обов'язками;

- підприємств будь-яких організаційно-правових форм, заснованих на приватній чи колективній власності, предметом діяльності яких є інформаційне забезпечення народного господарства і громадян України. Діяльність складових частин національної

системи науково-технічної інформації здійснюється на основі договірно-обумовленого поділу праці в її збиранні, накопичуванні, переробці, зберіганні, поширенні та використанні.

Українська система НТІ сформувалася на початку 70-х років ХХ ст. Нині вона підпорядкована Міністерству освіти і науки України і включає в себе: Український інститут науково-технічної та економічної інформації МОН України (УкрІНТЕІ), 13 регіональних центрів науково-технічної і економічної інформації (ЦНТЕІ), чотири підрозділи з питань науково-технічної інформації у складі вищих навчальних закладів (на базі колишніх ЦНТЕІ Вінниці, Луганська, Кіровограда та Херсона). Функції регіональних центрів НТІ виконують дві установи недержавної форми власності: Одеський інноваційно-інформаційний центр «ІНВАЦ» та ЗАТ «Харківський ЦНТЕІ» [7, с. 69].

Повноправними учасниками системи науково-технічної інформації виступають провідні універсальні та спеціальні бібліотеки України: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України, Державна історична бібліотека України, Державна наукова медична бібліотека України, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського, Державна науково-технічна бібліотека України, Центральна бібліотека ім. М. Островського Українського товариства сліпих, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Одеська державна наукова бібліотека ім. О.М. Горького та цілий ряд інших бібліотек.

Для кожного дослідника орієнтування у системі науково-технічної інформації є надто важливим з точки зору забезпечення повноти інформаційної бази дослідження, адже, як було вже зазначено вище, інформація, що її утворює, «розсіяна» у десятках видів різноманітних видань, утримувачами яких є різні інформаційні установи.

Згідно із законодавством у сфері науково-технічної інформації головним завданням системи НТІ є створення державного ресурсу науково-технічної інформації та здійснення на його основі науково-інформаційної та аналітико-консультаційної діяльності, спрямованої на формування державної інформаційної політики.¹

Український інститут науково-технічної і економічної інформації є головною організацією системи НТІ України. Сьогодні УкрІНТЕІ є головним науково-дослідним інститутом України з питань:

- науково-технічної і економічної інформації, координації та науково-методичної діяльності організацій системи науково-технічної інформації;
- формування електронних інформаційних ресурсів із науково-технічної діяльності;
- прогнозно-аналітичних та інформаційних досліджень із науково-технологічного та інноваційного розвитку;
- інформаційного забезпечення науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій, організації виставкової роботи та проблем інтелектуальної власності;
- підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інформаційної та інноваційної діяльності в Україні;
- міжнародного співробітництва у сфері науково-технічної інформації.

Основними напрямками його діяльності є:

- формування електронних інформаційних ресурсів і баз даних у сфері НТД України;

---

¹ Сукупний довідково-інформаційний фонд системи НТІ (з урахуванням фонду Державної науково-технічної бібліотеки (ДНТБ) нараховує понад 1,2 млрд примірників опублікованих і неопублікованих документів, зокрема патентну і нормативну та методичну документацію, публікації у сфері науки, освіти, виробництва тощо. На єдиній програмно-технологічній основі формуються масиви електронних ресурсів НТІ та корпоративні бази даних.

- державна реєстрація та облік НДР, ДКР, технологій, захищених дисертацій, наукових заходів України;
- науково-методичне забезпечення діяльності у сфері НТІ;
- інформаційно-аналітичне забезпечення користувачів НТІ;
- організація міжнародного співробітництва у сфері НТІ [6, с. 21].

Формуванням системи національних електронних інформаційних ресурсів в Україні займається **Інститут проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ НАН України)**. Інститут є провідною науковою установою НАН України зі створення системи інформаційного забезпечення Ради національної безпеки і оборони України, Урядової інформаційно-аналітичної системи з питань надзвичайних ситуацій, формування і видання Українського реферативного журналу «Джерело» (спільно з Національною бібліотекою України ім. В.І. Вернадського).

Серед основних напрямків досліджень цієї установи – розробка методів та створення системи комп'ютерних мереж банків даних, баз даних та баз знань, систем масового розповсюдження комп'ютерної інформації; обґрунтування теоретичних основ і прикладних методів створення комп'ютерних інформаційно-аналітичних систем, дослідження та розробка методів захисту інформації в комп'ютерних системах і мережах.

Особливу роль у системі інформаційного забезпечення розвитку наукового потенціалу українського суспільства відіграють *бібліотеки України*¹.

Діяльність наукових бібліотек та інформаційних установ завжди була спрямована на забезпечення наукових досліджень світовими документними ресурсами, сприяння пропаганді та розповсюдженню наукових знань. Але постійна потреба вчених в оперативній, повній та достовірній інформації про наукові досягнення на сьогодні не може бути забезпечена тільки традиційними методами, зважаючи на економічні причини та технологічні умови надання інформації, що постійно змінюються. Необхідно зазначити, що кінець ХХ століття ознаменувався новим технологічним стрибком, який призвів до стрімкого росту машиночитуваних (первинних і вторинних) джерел, обумовив появу бібліографічних, реферативних, повнотекстових баз даних (БД), які функціонують в режимах of-line та on-line на Web-сайтах бібліотек, інформаційних установ, навчальних закладів, а також БД на компакт-дисках, які, в свою чергу, почали активно використовуватись для задоволення інформаційно-бібліографічних запитів дослідників.

Очолює систему бібліотек України **Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (НБУВ)**. На сьогодні це найбільша бібліотека України, головний науково-інформаційний центр держави. НБУВ входить до числа десяти найбільших національних бібліотек світу².

Бібліотека має найповніше в державі зібрання пам'яток слов'янської писемності та рукописних книг, архіви та книжкові колекції видатних діячів української й світової науки та культури. Складові фондів – бібліотечно-архівна колекція «Фонд Президентів України», архівний примірник творів друку України з 1917 р., архівний фонд Національної академії наук України. У локальних інформаційних мережах Бібліотеки знаходиться 450 комп'ютерів; на Інтернет-порталі – 3,5 млн бібліографічних і 260 тис. реферативних

¹ У навчальному посібнику наведено коротку характеристику окремих провідних бібліотек України. Більш детальну інформацію про бібліотеки України та їх інформаційні ресурси можна знайти на сайтах бібліотек, скориставшись додатком П (Провідні бібліотеки України), а також виданнями: Бібліотечна Україна: Довідник / Уклад.: О.Ф. Артемюк, Т.М. Слепцова; редкол.: А.П. Корнієнко (відп. ред.), О.К. Александрова, В.С. Бабич, В.Д. Навроцька, С.О. Басенко. – К.: Абрис, 1996. – 384 с.

Бібліотеки вищих навчальних закладів (інформаційний каталог-довідник) / Уклад.: І.М. Федорова, Л.Г. Дружиніна, Т.М. Сукало; ред. В.Г. Нестеренко. – К., 1998. – 198 с.

² Обсяг фондів – близько 15 млн одиниць зберігання. Це унікальне зібрання джерел інформації, що включає книги, журнали, продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, документи на нетрадиційних носіях інформації.

записів, а також 55 тис. повних текстів документів; у Інтранет-середовищі – 700 тис. публікацій. Пошук у електронних ресурсах здійснюється програмним модулем WWW-ISIS (ЮНЕСКО).

Щорічно до її фондів надходять 160-180 тис. документів (книг, журналів, газет тощо). Бібліотека комплектується всіма українськими виданнями, отримує примірник дисертацій, які захищаються на території України, веде міжнародний книгообмін із понад 1500 науковими закладами і бібліотеками 80 країн світу. До бібліотеки як депозитарію документів і матеріалів ООН в Україні надсилаються публікації цієї організації та її спеціалізованих установ. З 1998 р. здійснюється цілеспрямоване комплектування електронними документами, з 2005 – вибіркоче архівування науково-інформаційних ресурсів Інтернет.

Бібліотека здійснює інформаційно-бібліографічне обслуговування своїх читачів, забезпечуючи їм можливість користуватися універсальним довідково-бібліографічним фондом; системою каталогів і картотек; базами даних; фондом виконаних бібліографічних довідок.

Довідково-бібліографічний фонд – складова спеціалізована частина книжкових зібрань бібліотеки, до якого з метою оперативного задоволення інформаційних запитів користувачів включені найбільш важливі довідково-інформаційні документи. У ньому зібрано біля 160 тис. найрізноманітніших джерел інформації: вітчизняні та зарубіжні енциклопедії, словники, довідники, видання органів національної бібліографії та науково-технічної інформації України і зарубіжних країн, електронні інформаційні ресурси.

У читальному залі відділу представлено: офіційні зібрання Законів України, Указів та Розпоряджень Президента України, Постанов Верховної Ради та Уряду України й зарубіжних країн, збірники нормативних документів з окремих питань, статистичні довідники та щорічники зарубіжних країн, основні вітчизняні та зарубіжні загальні й галузеві енциклопедії, тлумачні та термінологічні словники, друковані каталоги дисертацій, реферативні і бібліографічні видання інформаційних центрів. Фонд відображено в каталогах відділу, а також у системі читацьких каталогів бібліотеки.

До послуг користувачів – комплекс баз даних: повнотекстові з сучасного законодавства України (в актуальному стані), реферативні, політематичні, бібліографічні бази даних на компакт-дисках.

На основі довідково-бібліографічного апарату здійснюється інформаційний пошук і бібліографічне інформування, оперативне задоволення різноманітних інформаційних запитів користувачів, допомога науковим співробітникам, фахівцям різних галузей знань, аспірантам та студентам щодо задоволення їхніх освітніх, наукових, виробничих, духовних, культурних потреб. Постійну допомогу в користуванні довідково-бібліографічним апаратом відділу надає черговий бібліограф читального залу.

Користувачам надаються довідки: тематичні (бібліографічна інформація з певної теми, галузі знання); уточнюючі (встановлення або уточнення елементів бібліографічного опису документа); адресні (встановлення місцезнаходження документа у фондах бібліотек); фактографічні (пошук певних фактів, подій, адрес, дат тощо за джерелами інформації).

Надаються консультації з методики бібліографічного пошуку, використання довідково-бібліографічного апарату бібліотеки, щодо підбору джерел до тем наукових досліджень, з методики складання списків літератури до наукових праць, систематизації в них документів та бібліографічного опису згідно з чинними державними стандартами.

Фахівці підрозділу проводять семінари для аспірантів, молодих дослідників наукових установ України з методики використання довідково-бібліографічного апарату бібліотеки, підбору джерел інформації до тем дисертаційних досліджень, наукових праць.

На замовлення установ, підприємств, організацій, приватних осіб виконуються платні бібліографічні довідки.

Починаючи з 1998 року, НБУВ спільно з ІПРІ НАН України здійснює підготовку та випуск загальнодержавної *реферативної бази даних «Україніка наукова»*, основним призначенням якої є: формування національних реферативних ресурсів; підготовка до друку галузевих серій Українського *реферативного журналу «Джерело»*; забезпечення вільного доступу до інформації про результати наукової діяльності вітчизняних учених і фахівців; активізація входження України до міжнародної системи наукових електронних комунікацій.

Сьогодні Український реферативний журнал (УРЖ) «Джерело» – періодичне інформаційне видання, призначене для оперативного відображення змісту друкованих в Україні наукових видань із природничих, технічних, суспільних і гуманітарних дисциплін. В УРЖ «Джерело» реферуються монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій, посібники для вузів, серійні (періодичні) видання, автореферати дисертацій, препринти. Джерелом інформації для підготовки УРЖ є обов'язковий екземпляр здобутків друку України, що надходить у Національну бібліотеку України імені В.І. Вернадського. Український реферативний журнал «Джерело» виходить у 4 серіях: Сер. 1. Природничі науки; Сер. 2. Техніка. Промисловість. Сільське господарство. Сер. 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво. Сер. 4. Медицина. Медичні науки.

Усі чотири серії УРЖ «Джерело» виходять із періодичністю 1 раз у 2 місяці (6 разів на рік). Щомісяця БД «Україніка наукова» поповнюється 2,5-3 тис. записів. Бібліографічні описи наводяться мовою оригіналу документа, реферати – переважно українською мовою. У базі даних «Україніка наукова» відображається 0,5 тис. серійних видань, а їх загальна кількість складає 1,5 тис. примірників.

Український реферативний журнал – це не тільки інструмент інформаційного пошуку для дослідників, а й узагальнена картина поточного стану науки в нашій країні. Науковці України мають всі підстави бути представленими в науково-технічному інформаційному просторі. Доступ до БД «Україніка наукова» здійснюється за адресою: <http://www.nbu.gov.ua>. Для забезпечення оперативного доступу до новітніх науково-інформаційних ресурсів НБУВ передплачує мережний доступ до провідних світових баз даних наукової інформації. Серед них: наукова електронна бібліотека на платформі Science Direct (24 тематичні колекції, що містять понад 2 тис. наукових журналів з п'ятирічною ретроспективою); Найбільша загальнонаукова реферативна база даних Scopus з індексами цитування публікацій обсягом 28 млн записів; інформаційні продукти на платформі EBSCOhost Academic Search Premier, Computer Source, SocSNDEX with full Text тощо) та ін.

Національна парламентська бібліотека України. Бібліотека безкоштовно надає своїм користувачам вільний доступ до повних текстів дисертацій з віртуальних робочих місць читачів, обладнаних персональними комп'ютерами з постійними IP-адресами, які мають доступ до мережі Інтернет і встановлені виключно на території бібліотеки.

Бібліотека веде БД енциклопедичного ресурсу Інтернет «Рубрикон» (<http://www.rubricon.com>). «Рубрикон» – інформаційно-енциклопедичний проект компанії «Русс портал», у рамках якого користувач отримує одночасно зручний інструмент пошуку найкращих ресурсів мережі Інтернет, а також доступ до повних текстів найважливіших енциклопедичних видань та словників з усіх галузей знань.

На сьогодні інформаційні бази даних нараховують 62 енциклопедичних та словникових видань, 590 073 різнотематичних статей, та 86 927 видань з ілюстраціями та картами.

Пошуковими елементами в цій базі виступають: автори публікацій, редактори, укладачі та інші особи; слова з назв публікацій і текстів рефератів; тематичні розділи; індекс Рубрикатора НБУВ; рік видання; вид документа.

Науково-технічна бібліотека України (ДНТБ України). ДНТБ – бібліотека загальнодержавного значення, вона входить до бібліотечної системи України та системи науково-технічної інформації Міністерства освіти і науки України.

На сьогоднішній день ДНТБ України є комплексним бібліотечно-інформаційним, культурно-просвітницьким, науково-методичним та репродукційно-видавничим центром, що сприяє розвитку науково-технічної сфери держави.

ДНТБ України – одна з найбільших бібліотек країни з унікальним багатогалузевим фондом науково-технічної літератури і документації, що нараховує майже 21 мільйон примірників документальних джерел інформації. В ньому представлені: найбільший фонд патентних документів в Україні, унікальні фонди промислової та нормативно-технічної документації, дисертацій, звітів про НДДКР, депонованих наукових робіт, фонд вітчизняних та зарубіжних книг та періодичних видань науково-технічного спрямування.

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В.О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського). Бібліотека являє собою національне галузеве книгосховище, всеукраїнський науково-інформаційний, координаційний та науково-методичний центр бібліотек освітянської галузі України. Вона поєднує у своїй діяльності функції бібліотеки загальнодержавного рівня та спеціальної академічної книгозбірні.

Головною метою діяльності бібліотеки є: інформаційне забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної освіти, науки і практики, фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі України, сприяння здійсненню наукових досліджень у галузі педагогіки, психології, методики викладання окремих навчальних предметів, впровадження досягнень науки, техніки, передового досвіду в практику роботи навчальних закладів і їх структурних підрозділів – бібліотек, а також сприяння освіті, самоосвіті педагогічних, науково-педагогічних, бібліотечних кадрів, молоді, що навчається, батьків. Поряд з іншими головними завданнями бібліотеки є: формування повноцінного інформаційного ресурсу з психолого-педагогічних питань у традиційній та електронній формах; створення системи науково-інформаційного забезпечення розвитку вітчизняної педагогічної науки, освіти і практики. Електронні ресурси бібліотеки представлені: електронним каталогом, повнотекстовою базою документів, реферативною базою даних, БД «Автореферати» та «Дисертації». Бібліотека здійснює бібліографічне обслуговування читачів, надаючи у користування науково-допоміжні бібліографічні покажчики з різних питань, виконуючи бібліографічні письмові довідки, готуючи реферативні огляди, забезпечує електронну доставку документів тощо.

Бібліотека Верховної Ради України (БВРУ). Бібліотека Верховної Ради України – спеціальна бібліотека, яка забезпечує формування, зберігання та ефективне використання бібліотечного фонду як упорядкованого зібрання документів із питань права та парламентаризму, політики та економіки, науки, освіти, культури та інших питань функціонування та розвитку українського суспільства та інших країн світу.

Паперовий фонд БВРУ складається з двох типів бібліотечних документів:

1. Офіційні видання – документи про результати діяльності парламенту та інших інститутів влади.

2. Інші видання, необхідні для здійснення конституційних повноважень парламенту.

До офіційних видань належать: стенографічні звіти сесій Верховної Ради УРСР. – К., 1939-1990; Бюлетені сесій Верховної Ради України. – К., 1996; Відомості Верховної Ради України. – К., 1990; Голос України: газета Верховної Ради України. – К., 1991; Віче: Теоретичний і громадсько-політичний журнал / Верховна Рада України. – К., 1996; звіти про роботу парламентських комітетів; матеріали парламентських слухань (з 1995 р.); систематичне зібрання актів чинного законодавства України, Росії, Білорусії та інших

країн СНД; колекція текстів конституцій країн світу; переклади нормативно-правових актів та аналітико-правові документи країн світу.

Інші видання представлені книжковими, газетними та журнальними виданнями, що складають профіль комплектування документного фонду БВРУ. Для зручності користування найбільш популярні видання цього блоку об'єднані у спеціальні Бібліотечні колекції: авторські праці народних депутатів України, політиків та державних діячів – дарунки бібліотеці від їх авторів; видання Інституту законодавства, Парламентського видавництва, Рахункової палати та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; видання парламентів країн світу; видання Державного комітету статистики України, індекси моніторингові соціологічних опитувань, вітчизняні й зарубіжні універсальні та галузеві енциклопедії, енциклопедичні словники тощо; видання Національної української академії державного управління при Президентові України, Національного інституту стратегічних досліджень при Адміністрації Президента України, Національного інституту проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України; монографічні видання інститутів Національної академії наук України (держави і права ім. В. Корецького, соціології, філософії, економіки, економічного прогнозування, економіки промисловості, світової економіки і міжнародних відносин, національних відносин і політології, регіональних досліджень, історії України, українознавства ім. І. Крип'якевича, народознавства і української мови); видання зарубіжних інформаційних центрів і програм в Україні (Програми сприяння парламентові України, Бюро інформації Ради Європи, Ресурсно-інформаційного центру Британської Ради, Центру інформаційних ресурсів Посольства США, Центру інформації та документації НАТО та ін.).

Електронний ресурс БВРУ складають документи на CD-ROM і близько 1200 документів, які мають електронну копію. Е-ресурс складають: тексти виступів Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України, заступника Голови Верховної Ради України; тексти законів Європейського Союзу, США та Росії (на CD-ROM); переклади нормативно-правових актів та аналітико-правові документи країн світу; публікації парламентів Болгарії, Великої Британії, Греції, Німеччини, Польщі, Росії, США, України, Швейцарії та ін. (на CD-ROM); універсальні видання – енциклопедії, словники та довідники; бібліографічні покажчики «Виступи Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України», «Актуальні проблеми законотворення», «Політика і політики України в дзеркалі періодичних видань», «Бібліотечні колекції»; каталоги Бібліотеки Конгресу, Національної бібліотеки Нідерландів, офіційних публікацій Великобританії та ін. (на CD-ROM); публікації популярних періодичних видань світу з питань права, політики, економіки, науки (на CD-ROM).

Каталоги: Електронний каталог, Каталог періодичних видань, Каталог корпоративної колекції перекладів нормативно-правових актів зарубіжних країн (за алфавітом назв країн), Каталог корпоративної колекції перекладів нормативно-правових актів зарубіжних країн (за бібліотечно-бібліографічною класифікацією), Каталог перекладів аналітичних матеріалів із правових проблем, Каталог аналітичних та інформаційних матеріалів іноземними мовами, Систематичний каталог аудіовізуальних матеріалів.

Бібліографічні покажчики: Бібліографічні покажчики виступів Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України; Бібліографічні покажчики до актуальних проблем законотворчості.

Електронні тексти: повнотекстові публікації, повнотекстова корпоративна колекція перекладів нормативно-правових актів зарубіжних країн (за алфавітом назв країн); повнотекстова корпоративна колекція перекладів нормативно-правових актів зарубіжних країн (за бібліотечно-бібліографічною класифікацією); повнотекстова колекція перекладів аналітичних матеріалів із правових проблем.

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА). В бібліотеках НаУКМА створено оптимальні умови для ефективної наукової роботи як бази організації навчального процесу. Бібліотека – не лише місце книговикористання, книгопочитання, але також і мозковий центр університету, що пов'язаний незчисленним нитками з усіма світовими інформаційними ресурсами, і забезпечує швидкий та зручний доступ до всіх ресурсів, знаходиться в центрі академічного та дослідницького процесів у НаУКМА. Бібліотека органічно поєднує традиційні та новітні інформаційні ресурси як власні, так і світового інформаційного простору.

Електронна колекція бібліотеки складає значну і важливу частину загальної колекції бібліотеки. В основному вона складається із передплачених повнотекстових баз даних наукової періодики.

Бази даних (60): East View – Вестник Европы; EBSCO – 10; Elsevier – 3; Springer Link's e Book collection – понад 1700 книг; Ліга-закон; Рубрикон – понад 80 довідників, енциклопедій, словників, близько 20 книжок; Electronic Journals of Oxford University Press – 8 журналів; Oxford Reference Online – Premium Collection – понад 100 довідників, словників та енциклопедій .

Забезпечено вільний доступ до БД: – arXiv.o; Cite Seer; Cogprints; DOAJ (Directory of Open Access Journals); EBSCO – 20; Elektronische Zeitschriftenbibliothek EZB (Electronic Journals Library); E-Lis; Free Access Journals (HighWire); Free Medical Journals; FreeFullText.com; HghWire Press; Journals of Hindawi Publishing Corporation; LISTA; Norwegian Open Access Journals; Online Access to Research in the Environment (OARE); Open J-Gate; Perseus Digital Library; PLoS Journals; PubMed; RePEc; Theses Canada portal, United States Patent and Trademark Office;

Доступ до електронних ресурсів бібліотеки здійснюється трьома шляхами:

– віртуальна колекція електронного каталогу eРесурси – близько 9615 бібліографічних записів.

– сайт бібліотеки Сторінка «Електронні журнали та бази даних». На сторінці викладено перелік усіх баз даних, що є в доступі (постійному чи тестовому) з короткою інформацією про ресурс та гіпертекстовим посиланням на нього.

– сервіс «Е-ресурси: перелік А-Z» – близько 37 291 назв (оригінальних ресурсів).

У науковому архіві бібліотеки зберігаються та впорядковуються архівні матеріали, що надходять від науковців та наукових інституцій.

Книжкова палата України (КПУ ім. Івана Федорова) – державна наукова установа у сфері видавничої справи та інформаційної діяльності, що здійснює: комплектування і збереження повного і недоторканного фонду Державного архіву друку – головного сховища всіх видів видань, випущених в Україні. Вона є центром національної бібліографії України, інформаційним центром, головною організацією зі статистичного обліку видань, головною організацією зі стандартизації в галузі видавничої справи.

Книжкова палата України одержує безоплатні та платні обов'язкові примірники всіх видань, випуск яких здійснюється суб'єктами видавничої справи в Україні, і надає узагальнену інформацію про це через засоби масової інформації та надсилає її в управління преси та інформації обласних державних адміністрацій.

Книжкова палата України є Національним агентством України Міжнародної стандартної нумерації книг (ISBN) та Міжнародної стандартної нумерації нотних видань (ISMN).

Електронні ресурси Книжкової палати України представлені:

– *електронними бібліографічними базами даних неперіодичних видань*: каталог книг та брошур з 1991 р., «Літопис книг» з 2001 р., каталог авторефератів дисертацій з

2006 р., «Літопис авторефератів дисертацій» з 2001 р., нотних видань з 2007 р., «Літопис нотних видань» з 2003 р., картографічних видань з 2007 р., «Літопис картографічних видань» – з 2005 р., образотворчих видань з 2007 р., «Літопис образотворчих видань» з 2005р., електронних видань з 2002 р.;

– електронними бібліографічними базами даних періодичних та продовжуваних видань: газетних видань (оновлюється щоденно), «Літопис газетних статей» з 2005 р., журнальних видань (оновлюється щоденно), «Літопис журнальних статей» з 2003 р.», Літопис рецензій» з 2003 р.;

– електронними ретроспективними бібліографічними базами даних: «Спецфонд Книжкової палати України» 1917-1921 рр. каталог неперіодичних видань 1917-1918 рр., персональних бібліографічних посібників 1926-1930 рр., журнальних видань 1917-1935 рр., газетних видань 1917-1938 рр.;

– поточними базами даних: видавців та книгорозповсюджувачів – користувачів ISBN (оновлюється щоденно), статистичної інформації (оновлюється щоденно);

– базами даних реферативної інформації: Політика. Політичні науки 2002-2006 рр., Економіка. Економічні науки 2002-2006 рр.;

– базами даних інформаційного забезпечення тематичних напрямів: євроінтеграції України та співробітництва з НАТО з 2007 р., питання функціонування державної мови в Україні, регіональних мов та мов національних меншин з 2008 р. видань лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка з 2008 р., питання інформатизації видавничої, поліграфічної та бібліотечної галузей з 2008 р., голодомору 1932-1933 років в Україні публікації за 2008 р., журнальних публікацій про Білорусь.

Сучасний етап розвитку інформаційного простору характеризується появою та стрімким збільшенням кількості електронних бібліотек. Сьогодні вони надають можливість оперативно знайомитися з бібліографічною інформацією та повнотекстовими електронними виданнями як художньої, так і наукової літератури.

4.1.3. Інформаційна база досліджень у галузі соціальної роботи

Як було вже зазначено вище, для виробництва інформаційних продуктів і надання послуг, необхідних для інформаційного забезпечення науково-дослідної діяльності, створюються спеціальні інформаційні служби: бібліотеки, архіви, інформаційні агенції, центри науково-технічної інформації та ін. Вони здійснюють збирання, збереження, пошук і поширення інформації, надання її у відповідь на запити читачів.

Для користувача – дослідника соціальних проблем надто важливою є інформація, яка містить відомості фактичного характеру. Джерела такої інформації різні:

– офіційні публікації державних органів влади: нормативно-правові акти, статистичні збірники, бюлетені, експрес-інформація та ін.;

– література ділового характеру, призначена для використання фахівцями у практичній діяльності: управлінська, фінансова, маркетингова, статистична, правова та ін.

– спеціальна література: науково-технічна, технологічна, нормативна, довідкова, реєстрова та ін.;

– наукова і навчально-методична література з різних напрямків соціальної роботи, окремих питань, словники, енциклопедії, бібліографічні видання, аналітичні видання, первинна облікова і технічна документація, видання бухгалтерської і статистичної звітності;

– бази даних мережі Інтернет.

Якщо інформація про об'єкт і предмет дослідження відсутня, або міститься в обсягах, недостатніх для проведення наукового дослідження, вживаються заходи щодо її пошуку, накопичення, обробки з подальшим використанням у роботі. Для цього

дослідників необхідно самостійно спланувати обстеження: розробити програму, інструментарій, вирішити організаційні питання. Програмно-методологічні й організаційні питання емпіричного дослідження розглядаються в Розділі 7 даного навчального посібника.

Оскільки процедура здобуття інформації про об'єкт та предмет дослідження є досить трудомісткою, то науково-дослідна робота студентів вищих навчальних закладів, що лише починають навчально-дослідницьку діяльність, зорієнтована переважно на використання наявних інформаційних ресурсів. Доступ до таких ресурсів здійснюється за допомогою різних програмно-методологічних, нормативно-правових та організаційних інструментів. Це словники, тезауруси і класифікації, інструкції і методичні матеріали, статuti і положення, схеми, описи, програмне забезпечення, Інтернет тощо. Кожний тип інформаційного продукту вимагає специфічної технології отримання.

Бібліотеки України підтримують сьогодні доступ до найпопулярніших світових баз даних, а також створюють свої власні. Для того, щоб ознайомитись, приміром, із світовими інформаційними ресурсами в галузі соціальної роботи досліднику необхідно звернутися до тієї чи іншої БД за допомогою однієї з бібліотек України, що забезпечує відповідний доступ. У розпорядженні українських дослідників сьогодні світові бібліографічні та повнотекстові бази даних, такі як:

1) Springer, що забезпечує доступ до 30 часописів з гуманітарних наук та 470 журналів з медицини, фізики, хімії, біології (<http://www.springerlink.com>);

2) EBSCO – найбільша всесвітня академічна мультидисциплінарна база даних. Вміщує наступні БД:

– Academic Search Premier: одна з найбільших у світі збірок наукових журналів із гуманітарних та суспільних дисциплін. Складається з більш ніж 2330 наукових публікацій з академічних галузей знань, включаючи історію, освіту, екологію, міжнародні відносини, фізику, юридичні науки, політику, психологію, соціологію, комп'ютерні технології, техніку.

– Business Source Premier: економіка, бухгалтерська справа, фінанси, страхування, менеджмент, маркетинг, право, банківська справа, міжнародний бізнес та ін.

– MasterFILE Premier: включає найбільшу в світі повнотекстову базу даних популярних періодичних видань. База даних створена спеціально для публічних бібліотек. Містить журнали масового попиту, а також популярну періодику з питань бізнесу, здоров'я, культури: тексти понад 1810 періодичних видань, зокрема, що побачили світ з січня 1990 року; стислі виклади і покажчики більше 2780 журналів з 1984 року;

– Master FILE Premier – Newspaper Source: включає повні тексти більш ніж 150 відомих щоденних газет, містить понад півмільйона статей з більш ніж 100 англomовних газет багатьох країн світу, включаючи повний текст The Moscow Times, The St. Petersburg Times і т. д. Повний текст 6 великих агентств новин, включаючи AP online і World Stream від Ассошіейтед Пресс. Витримки з The New York Times, USA Today, The New York Times Magazine;

– Academic Search Premier – суспільні, гуманітарні, технічні науки, обчислювальна техніка, мовознавство і лінгвістика, мистецтво і література, медицина й етнографія;

3) Public Library FullTEXT – база даних, створена для публічних бібліотек. Реферативна інформація відображає публікації 850 популярних журналів із широким колом питань, включаючи гуманітарні і суспільні науки, бізнес, культуру, здоров'я, дозвілля, новини науки та громадського життя тощо. Подано повні тексти зі 140 періодичних видань;

4) Бази даних EBSCO реалізовані також на CD: Academic Search FullTEXT International. Вона являє собою бібліографічну інформацію з рефератами і відображає матеріали 3100 періодичних видань з гуманітарних та соціальних наук з 1984 р. Повні тексти публікацій з понад 550 наукових журналів подано з 1990 р.

Формуючи інформаційну базу власного дослідження в галузі соціальної роботи, дослідник повинен звернути увагу на те, що інформація про об'єкт його дослідження може бути представлена різноманітними видами видань та міститися у різноманітних джерелах. З метою систематизованого пошуку таких видань бажано дотримуватися певної його послідовності та повноти.

У додатку Б наведено список основних видів видань на допомогу систематизованому пошуку джерел інформації. Особливу увагу слід приділити статистичній, соціально-економічній інформації, що міститься на офіційних сайтах органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема на сайтах міністерств: праці та соціальної політики, сім'ї, молоді та спорту, охорони здоров'я, освіти і науки, внутрішніх справ, з надзвичайних ситуацій, а також Державного комітету статистики України, Державної соціальної служби для сім'ї, дітей, молоді, Служби у справах дітей, Державної міграційної служби, Державного інституту проблем сім'ї та молоді, Державного центру зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України та ін.

Значний інтерес для дослідника може становити інформація, представлена на сайтах науково-дослідних установ України, що працюють над дослідженням проблем соціальної сфери, а також різноманітних соціологічних центрів, що містять інформацію про результати проведених соціологічних досліджень. Серед таких установ особливе місце посідають: Науково-дослідний інститут соціально-трудових відносин Міністерства праці та соціальної політики України, Центр перспективних соціальних досліджень Мінпраці та НАН України, Інститут соціології НАН України, Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка, Центр Разумкова, Київський міжнародний інститут соціології, ДУ «Український інститут стратегічних досліджень» Міністерства охорони здоров'я України та ін.

Корисну інформацію про досвід роботи установ соціальної сфери можна отримати з сайтів професійних громадських організацій, фондів, агенцій, центрів, об'єднань. Приміром: Асоціація прийомних сімей України, Український фонд соціальних інвестицій, Служба захисту дітей, Українська спілка інвалідів (УСІ), Коаліція Віл-сервісних організацій, представництво дитячого фонду ООН в Україні ЮНІСЕФ, Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини та ін. Корисним в цьому пошуку буде додаток Ж.

4.2. ПОШУК ТА НАКОПИЧЕННЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

4.2.1. Бібліографічний пошук у бібліотеках

Ознайомлення з опублікованими за темою дослідження науковими працями починається відразу після розробки ідеї, тобто задуму наукового дослідження, котрий, як уже зазначалося раніше, знаходить своє відображення в темі й робочому плані наукової роботи. Така постановка справи дає змогу цілеспрямованіше шукати літературні джерела за обраною темою і краще опрацювати матеріал, опублікований у працях інших учених, адже витoki основних питань проблеми майже завжди закладені в попередніх дослідженнях.

Протягом століть інформаційне забезпечення здійснювали бібліотеки, а основним інструментом, що забезпечував доступ до інформаційних ресурсів, була бібліографія. Основа бібліографічного інформаційного пошуку – бібліотечні каталоги та картотеки (основні й допоміжні). В основних каталогах опис літературних джерел формується за галузями знань (так звані систематичні каталоги) та за алфавітом прізвищ авторів або назв книг – алфавітні каталоги). Допоміжні каталоги – це каталоги періодичних видань, назв творів художньої літератури та ін. Окрім каталогів, значний обсяг інформації

містять різноманітні картотеки, головною серед яких є систематична картотека статей. У нагоді дослідникові можуть також бути й інші картотеки, такі, як картотека рецензій, краєзнавча картотека, різноманітні тематичні картотеки.

Поряд з інформаційними виданнями для пошуку літературних джерел можна використовувати інформаційно-пошукові системи, бази і банки даних, Інтернет.

Здійснюючи пошук необхідної літератури у бібліотеці, варто починати його з перегляду систематичного каталогу (СК), у будь-якій його формі – чи традиційній (на паперових картках), чи – електронній. Необхідно взяти до уваги, що не завжди є доцільним обмеження пошуку лише електронним каталогом, хоча користуватися ним у порівнянні з традиційним набагато легше. Справа в тому, що нижньою хронологічною межею багатьох електронних бібліотечних каталогів є кінець 90-х років. Одже, в разі, якщо досліднику необхідно виявити літературу, видану до цього часу, краще зробити це за допомогою традиційного довідково-бібліографічного апарату. З метою оптимізації пошукового процесу необхідно на початок звернутися до алфавітно-предметного покажчика (АПП), що додається до систематичного каталогу, який зорієнтує дослідника у системі індексів його предметної галузі. Сформулювавши предмет свого пошуку через систему ключових термінів і понять та відшукавши в АПП картки з їх позначенням, дослідник отримає необхідні відомості щодо індексів УДК (або іншої класифікації, на підставі якої упорядковано фонд даної бібліотеки), за якими здійснюватиме подальший пошук.

Традиційним засобом упорядкування документальних фондів є бібліотечно-бібліографічні класифікації. Пошук інформації здійснюється за допомогою інформаційно-пошукової мови – будь-якої системи класифікації знань (інформації). Сьогодні у наукових бібліотеках використовується Універсальна десяткова класифікація (УДК), яка охоплює увесь універсум знань. УДК є міжнародною системою класифікації творів друку і документальних матеріалів. Її ієрархічна структура дозволяє детально подати зміст документальних фондів і забезпечує оперативний пошук інформації.

В основі структури індексів УДК знаходиться принцип десяткових дробів, за яким усі галузі знань поділені на 10 основних класів, кожний клас – на 10 розділів, а розділ – на 10 підрозділів. Кількість етапів поділу залежить від необхідного ступеня деталізації. Кожна нова цифра уточнює попереднє значення індексу. Після кожного третього знака ставиться крапка. З метою подальшої деталізації до основного індексу приєднуються нові цифри за допомогою таких символів, як: крапки, дужки, дефіс, лапки тощо. Нові цифри уточнюють, звужують пошук інформації для будь-якої вузькоспеціалізованої теми.

Перша цифра індексу УДК – клас галузі знань, наприклад: 0 – загальний відділ, 1 – філософія, психологія, 3 – суспільні науки; 5 – математика та природничі науки; 6 – прикладні науки, медицина, техніка і т. д. Подальшу деталізацію розглянемо на прикладі конкретного індексу. Скажімо, індекс УДК 37.032:177.72+364.62 означає: Виховання гуманності у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки, а під індексом 364 (075.8) знаходиться підручник з технологій соціальної роботи. Складовими такого індексу є: 3 – суспільні науки, 36 – соціальні проблеми; 364 – технології розв'язання соціальних проблем. Позначка у дужках 0.75.8 означає, що дане видання має статус навчального, а саме, є навчальним посібником.

Робота з каталогом дозволить дослідникові виявити усі книжкові видання та брошури, що містяться у фондах даної бібліотеки. Щоб відшукати статті з часописів та газет, наукових збірок, альманахів, «вісників», «наукових записок» і т. ін., необхідно звернутися до систематичної картотеки статей (СКС). Технологія пошуку у СКС – ідентична пошуку у СК.

Дуже часто досліднику необхідна інформація регіонального характеру, що відбиває особливості стану та розвитку досліджуваного ним об'єкта на певній території, у

певній місцевості. В цьому разі обов'язковими для виявлення необхідної інформації має бути краєзнавчий каталог чи краєзнавча картотека (КК), що є невід'ємною складовою довідково-бібліографічного апарату будь-якої обласної чи центральної міської бібліотеки.

Неабияку допомогу досліднику можуть надати різноманітні тематичні картотеки та картотека нових надходжень, а також виставки літератури, присвячені різноманітним подіям, персоналіям, проблемам тощо.

Особливу частину довідково-бібліографічного апарату бібліотеки утворюють так звані вторинні інформаційні документи. Нагадаємо, що до них належать бібліографічні й реферативні видання, метою яких є оперативна інформація як про самі публікації, так і про їх зміст. Такі документи у друкованому чи електронному вигляді видають інститути, служби науково-технічної інформації (НТІ), центри інформації, бібліотеки. В Україні це: Книжкова палата України, Український інститут науково-технічної та економічної інформації (УкрІНТЕІ), Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського та інші бібліотечно-інформаційні установи загальнодержавного або регіонального рівня.

На бібліографічні видання покладається сигнальна функція. Бібліографічні покажчики сповіщають про появу інформаційного документа і дають традиційний бібліографічний його опис згідно з діючими стандартами. Реферативні видання (журнали, збірники, експрес-інформація, інформаційні листки), окрім бібліографічних описів, містять реферати опублікованих і неопублікованих документів, що значно полегшує ідентифікацію і пошук необхідних джерел інформації.

Значну допомогу для пошуку й аналізу літературних джерел надає ретроспективна бібліографія. Це тематичні покажчики та огляди, каталоги, прайс-листи видавництва тощо. Основне їхнє призначення – поширювати бібліографічну інформацію про опубліковані документи за певний час у минулому. Особливим видом ретроспективної бібліографії є книжкові та пристатейні списки літературних джерел.

4.2.2. Пошук інформації у мережі Інтернет

Розвиток сучасних технологій істотно впливає на процес наукового дослідження на всіх його етапах. Це стосується гуманітарних дисциплін не меншою мірою, ніж природничих. Використання комп'ютерних технологій та електронних баз даних стає невід'ємною частиною процесу наукового пізнання. Інтерналізація, свого роду «глобалізація» науки, яка спостерігається на теперішньому етапі її розвитку, була б неможливою без активного використання сучасних засобів електронного зв'язку (які забезпечують регулярні міжнародні і навіть міжконтинентальні контакти між вченими), великих електронних баз даних (які роблять доступними джерела, літературу, результати досліджень тощо для широкого загалу в найвіддаленіших куточках світу), інтернет-конференцій (на «сторінках» яких йде жваве обговорення наукових проблем) тощо.

Вчені нашої країни також починають активно залучатися до цього процесу. Вже не є новинкою електронні наукові часописи українською мовою, в «Укр-неті» з'являються регулярні звіти про наукові конференції, виставки, створено чудові електронні бази даних з різних галузей наук, в режимі он-лайн доступними є автореферати дисертаційних досліджень вітчизняних вчених, каталоги деяких українських бібліотек та література, яка в них зберігається. Значна частина навчальних та наукових закладів публікують матеріали, що стосуються їх роботи та досліджень на власних веб-сторінках. Сьогодні практично неможливо уявити підготовку в Україні серйозного наукового заходу або видання без використання можливостей Інтернету.

Інтернет – всесвітня (глобальна) інформаційна мережа, яка з'єднує мільйони комп'ютерів (серверів) із метою спільного використання інформаційних ресурсів. Інформація в Інтернеті організована у вигляді комп'ютерних файлів, які називаються веб-сторінками. Сукупність пов'язаних між собою веб-сторінок, створених конкретною

особою чи організацією, утворюють веб-сайт. На сьогодні це основний і найбільш поширений тип інформаційних ресурсів в Інтернеті.

Комп'ютерні файли можуть містити різні типи інформації: тексти, подані символами (літерами, цифрами, розділовими знаками тощо), графічні зображення (фото, малюнки, таблиці, схеми, діаграми т. ін.), повідомлення електронної пошти, комп'ютерні програми і т. д. Інформаційна служба пошуку необхідних даних – world-wild-web (www) – ґрунтується на гіпертекстовій логіці перегляду документів, за якою веб-сторінка містить посилання (лінки) на інші сторінки чи інформаційні ресурси.

Для доступу до www використовується спеціальна програма – браузер. Щоразу, коли здійснюється запит веб-сторінки, браузер встановлює зв'язок з відповідним веб-сервером, запитує копію цієї сторінки і коли інформація надходить, автоматично її відображає. З-поміж існуючих у мережі браузерів найпоширенішими на сьогодні є Internet Explore, Netscape Navigator, Mozilla Firefox, Opera та ін.

Порядок роботи в Інтернеті регламентують певні стандартні правила передачі інформації – протоколи. Найважливішими з них є сім'я протоколів TCP/IP. Частина з них забезпечує виконання низькорівневих мережних функцій для багатьох додатків, таких, як робота з апаратними протоколами, підтримка механізму доставки пакета за адресою призначення через багато мереж і хостів, забезпечення достовірності й надійності з'єднань та ін. Інша частина протоколів призначена для виконання прикладних завдань, таких, як передача файлів між комп'ютерами, відправлення електронної пошти або читання гіпертекстової сторінки www-сервера.

Для ідентифікації підключених до Інтернет комп'ютерів кожний із них має своє унікальне ім'я, представлене певним поєднанням символів. Окремі частини імені називаються доменами. Ім'я може мати кілька доменів, які відокремлюються один від одного крапками. Якщо розглядати їх зліва направо, кожний наступний домен на один рівень вищий за попередній. Крайня права частина імені називається доменом верхнього рівня. Існує два типи доменів верхнього рівня: трилітерні домени організацій і дволітерні домени країн. Наведено домени організацій верхнього рівня:

Крайня права частина імені (ua) повідомляє, що цей комп'ютер знаходиться в Україні. Наступна частина (gov) показує, що комп'ютер належить державній установі, а третя (org) – організації, com – комерційній установі. Символ www вказує, що комп'ютер виконує функції веб-сервера.

Приміром, адреса <http://www.ssm.kiev.ua> вказує на належність цього веб-сайту Київському міському центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а адреса www.civic.ua.org належить громадській організації «Громадський простір».

На веб-сайтах зберігаються сотні файлів, які об'єднуються в каталоги. Кожний каталог має власну ієрархічну структуру (кілька рівнів підкаталогів). Місцезнаходження конкретного інформаційного ресурсу описує спеціальна його адреса. В мережі поширені два формати ресурсу: Протокол://адреса сервера/шлях до файлу/ім'я файлу.

Отже, використовуючи спеціальні пошукові засоби, користувач може самостійно з клавіатури свого комп'ютера вводити запити в інтерактивному режимі, аналізувати результати пошуку, здійснювати перехід до інших ресурсів. Інформаційні ресурси Інтернет набувають різних форм, зокрема популярними стають каталоги, чати і конференції.

Цілеспрямований пошук у величезній кількості текстових документів неможливий без спеціалізованих пошукових систем, що можна розділити на дві групи: категоричні та індексаційні.

Основу категоричних пошукових систем складають віртуальні бібліотеки, тобто Web-сторінки, присвячені якійсь тематиці, із стислим описом джерел інформації, чи то гіперпосилань на них. Із зростанням кількості посилань на одній сторінці з'являється необхідність її поділу або, інакше кажучи, введення нових підтем або категорій. У

результаті розвитку такої системи з'являється деревоподібна структура каталогів, підкаталогів і т. д. Іноді всередині каталогу за певними критеріями відбираються кращі посилання за темою.

У будь-якому випадку такими пошуковими системами найкраще користуватися при початковому, «широкому» ознайомленні з необхідною тематикою. YANOO – <http://www.yahoo.com> дотепер неперевершена категорична пошукова система, тому що час існування подібної структури – головний критерій її популярності, у тому числі й за охопленням джерел. Крім того, за джерело віртуальних бібліотек можна порекомендувати сервер World Wide Web Consortium – <http://www.w3.org>.

Інший тип пошукової системи – індексаційна. Перший дійсно ефективний із подібних комплексів AltaVista – <http://www.altavista.com>, створений компанією DEC, допускає аналіз усіх текстових документів із WWW і news group, а також можливість пошуку в них за ключовими словами, тобто за будь-якими словами і виразами, що зустрічаються. Незабаром після появи AltaVista її аналоги, у тому числі й неангломовні, стали виникати дуже швидко. Хоча в основі подібних комплексів лежить унікальне програмне забезпечення, існує ряд ознак, що їх об'єднує. Це насамперед система пошуку, заснована на алгебрі логіки, і стандартні функції підтримки «і», «або», «ні», а також пошук заданого виразу. Часто ці функції спеціально не виділяються, а позначаються словами, як у HOTBOT – <http://www.hotbot.com>:

- all the words – усе слово;
- any of the worlds – будь-яке із слів;
- the exact phrase – точну фразу;
- the person – людини;
- links to this URL – гіперпосилання на дане джерело;
- the Boolean expression – формулювати запит у булевих виразах.

Ефективною пошуковою системою може зробити тільки Ваш власний запит. Правило полягає в тому, щоб вибрати декілька слів або готові фрази, які зустрічаються обов'язково в потрібному Вам тексті, і задати ключові слова пошуковій системі для одночасного пошуку, тобто зв'язати їх функцією «і».

Після одержання списку посилань треба провести їх найпростіший аналіз перед тим, як робити подальші кроки. Якщо на екрані наводиться початковий текст документа, то аналізу необхідно піддати URL гіперпосилання. Основні правила:

- адреси WWW з розширенням com, як було вже зазначено вище, належать комерційним організаціям, і можливість вільного надання ресурсів, крім цін на продукцію і мінімальне ознайомлення, дуже невелика;
- довгі посилання найчастіше говорять про недовговічність ресурсу й непростий доступ до нього.

Основні критерії ефективності пошукової системи це:

- повнота відображення її бази в інформаційному полі, що змінюється дуже швидко;
- періодичність відновлення документів і можливість самостійного виявлення нових серверів;
- багатомовність пошукових систем із урахуванням лінгвістичних особливостей.

З цих причин ідеальним повинне бути сполучення категоричних та індексаційних систем. Серед доступних для українських користувачів таких систем є:

- Yandex – www.yandex.ru;
- Rambler – www.rambler.ru;
- Апорт – www.aport.ru;
- Openweb – www.openweb.ru;

- Nigma – <http://nigma.ru>;
- Google – <http://www.google.com>;
- Meta – <http://www.meta.net>

та ін. (Додаток Е).

Стрімко зростає кількість користувачів Інтернет. Проте, незважаючи на цей феномен, значення документальних джерел не знижується і потреба в них не зменшується.

4.3. НАУКОВА ОБРОБКА ІНФОРМАЦІЇ

4.3.1. Відбір виявлених джерел, побудова картотеки дослідження

Працюючи з каталогами та картотеками бібліотек, необхідно скласти власну робочу картотеку, до якої увійдуть картки з описом усіх видань, що містять інформацію з теми дослідження. Форма картотеки, на відміну від записів у зошиті, є набагато зручнішою. По-перше, її (картотеку) завжди можна поповнювати новими матеріалами та розташовувати їх у необхідній послідовності, по-друге – контролювати повноту добору літератури з кожного розділу дослідницької роботи та своєчасно звертати увагу на можливо недостатню кількість матеріалу з того чи іншого питання, розділу, підрозділу.

Картки у картотеці можна групувати у будь-якому порядку залежно від мети або періоду роботи над дослідженням.

На початковому етапі роботи над темою найзручнішою є розстановка карток в єдиному алфавіті прізвищ авторів та назв видань. Можна також розташовувати картки за основними питаннями, що висвітлюють тему роботи, за розділами та підрозділами, що розкривають її зміст. У цьому разі варто на картках – роздільниках олівцем написати назви основних структурних частин роботи: вступ, розділ (його назва), висновки, додатки і т. ін.

Доцільним також є дублювання карток у різних розділах та підрозділах картотеки, якщо у статті або монографії розкрито комплекс питань з теми дослідження.

Картки робочої картотеки використовуються для складання списку літератури до дослідницької роботи. Саме тому бібліографічні описи на картках мають бути повними та відповідати вимогам стандарту (Додатки К, Л). Уважно переносьте відомості з бібліотечної каталожної картки (прізвище та ініціали автора, назва книги, статті, де, ким, коли видана, кількість сторінок, чи сторінки, на яких розташована стаття у періодичному виданні чи збірці) на картку робочої картотеки. Доцільно також на картках робочої картотеки разом із вищезначеними відомостями проставляти шифри видань для того, щоб під час їх повторного замовлення не повертатися до каталогу. Під час користування різними бібліотеками не забувайте на картці робити помітку з назвою бібліотеки.

Якщо назва видання чи статті не дає повного уявлення про їхній зміст, на картці варто помістити коротеньку анотацію чи ключові слова.

Після роботи з традиційними джерелами (на паперових носіях) слід звернутися до електронних інформаційних ресурсів, що їх містить всесвітня мережа Інтернет.

Користуючись електронними ресурсами слід пам'ятати, що усі вони являють собою ті ж самі підручники, монографії, статті, реферати лише в електронному вигляді. Це означає, що вони також мають свої бібліографічні відомості – прізвище автора, назву, рік створення, режим та час доступу і т. ін. Різниця лише в тому, що кожне таке електронне видання розташовано на сайті, який має власну адресу.

Враховуючи вимоги до джерельної бази дослідницької роботи (повнота, ретельність, логічність, різноплановість, всебічність пошуку), необхідно прагнути до вичерпної повноти списку використаної літератури. У вирішенні цього завдання корисним виявиться додаток Б, в якому наведено список основних типів видань, що підлягають опрацюванню

під час наукового дослідження. Умовно цей список поділено на три частини: опубліковані документи, неопубліковані матеріали та електронні джерела.

Складену робочу картотеку доречно показати науковому керівникові на предмет її повноти. За його рекомендацією необхідно додати видання, що залишились поза увагою дослідника, в той час, як являють собою цінний матеріал із досліджуваної теми, та виключити з картотеки ті, що не представляють наукового інтересу.

4.3.2. Робота з джерелами інформації

Після узгодження з науковим керівником змісту робочої картотеки можна приступати до вивчення джерел, що її складають. Послідовність ознайомлення з ними варто також обговорити з науковим керівником.

У будь-якому випадку вивчення виявлених та відібраних джерел необхідно починати з фундаментальних робіт і рухатися від загального до частинного, від базових положень до більш конкретних. Іншими словами вивчення літератури треба починати з праць, де проблема відображається в цілому, а потім переходити до більш вузьких досліджень. Щодо хронології видань, то спочатку вивчають останні публікації, а потім – більш віддалені у часі. Для того, щоб оперативно знайти необхідну інформацію з будь-якого джерела, вивчення його доцільно здійснювати поетапно.

Починати ознайомлення з виданням треба з титульного аркуша, з'ясувавши де, ким, коли воно було видано. Переглянувши зміст і ознайомившись із структурою видання слід перейти до читання та конспектування необхідної інформації. На початок слід ознайомитися з документом у цілому: вивчити його зміст та вступ (передмову). Далі слід вибірково переглянути матеріали тих розділів, які представляють інтерес, скажімо, ілюстративні матеріали, перші речення абзаців, висновки. У разі, коли переглянуті матеріали стосуються теми дослідження, розділ необхідно уважно прочитати, критично оцінити прочитане і занотувати найцікавіші положення як фрагменти майбутньої роботи. На останньому етапі з таких фрагментів формується конспект роботи – зв'язне і стисле викладення своїми словами опрацьованого матеріалу. За наявності дискусійних питань необхідно висвітлити позиції авторів, дати критичну оцінку різних точок зору і висловити власну думку.

Велике значення має обробка зроблених записів у міру їх накопичення. Тут досліднику потрібно виявити максимальну організованість, яка межує з педантизмом. За систему зберігання записів можна взяти початковий план дослідження, а потім – план наукової роботи. Корисно для кожного її розділу завести окрему папку, куди складати всі виписки стосовно цього розділу в послідовності, що відповідає викладенню матеріалу.

Потім увесь матеріал треба систематизувати, тобто розмістити відповідно до плану, вилучити зайве (дублі, матеріали, що перетинаються, і т. ін.). Подальша обробка матеріалу повинна дати відповідь на питання щодо повноти зібраної інформації, чи достатньо її для роботи.

Найважливіші книги та статті треба обов'язково прочитати в оригіналі. Вивчивши літературне джерело, відразу зробіть його повний бібліографічний опис. Ніколи не покладайтеся на свою пам'ять, занотуйте на картках потрібне та зауваження до кожного джерела.

Вивчаючи літературу, не намагайтеся тільки запозичити матеріал. Паралельно обдумуйте знайдену інформацію. Цей процес має тривати протягом усієї роботи над темою, тоді власні думки, які виникли в ході знайомства із «чужими» працями, стануть основою для отримання нового знання. Звичайно, використовується не вся інформація, що міститься у певному джерелі, а тільки та, яка безпосередньо стосується предмета

вашої наукової роботи і тому найбільш цінна і корисна. Вивчаючи літературні джерела, треба стежити за оформленням виписок, щоб надалі ними було легко користуватися. Працюючи над якимось частковим питанням або розділом, слід постійно бачити його зв'язок із проблемою загалом, а розроблюючи широку проблему – вміти розділяти її на частини, кожна з яких продумувати в деталях. Можливо, частина отриманих даних виявиться непотрібною; дуже рідко вони використовуються повністю. Тому потрібні ретельний відбір і оцінювання їх. Відбір наукових фактів – не проста справа, це не механічний, а творчий процес, який потребує цілеспрямованої праці.

Значну увагу дослідник повинен приділити оформленню списку використаних джерел.

Бібліографічний апарат у науковій роботі – ключ до використаних автором джерел. Крім того, він певною мірою відбиває наукову етику і культуру наукової праці. Саме з нього можна зробити висновок про ступінь ознайомлення дослідника з наявною літературою з досліджуваної проблеми. Бібліографічний апарат наукової роботи складається з бібліографічного списку (списку використаних джерел) і бібліографічних посилань, які оформлюються відповідно до чинних стандартів.

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарата, котрий містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків. Такий список – одна із суттєвих частин наукової роботи, що віддзеркалює самостійну творчу працю її автора і демонструє ступінь фундаментальності проведеного дослідження.

Джерела у списку можна розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті (найбільш зручний для використання і рекомендований при написанні дисертацій), в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків, у хронологічному порядку.

Відомості про джерела, включені до списку, треба давати відповідно до вимог чинного на час написання роботи державного стандарту (ДСТУ). Станом на 01 січня 2009 року чинним в Україні є ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

4.3.3. Бібліографічний опис документів

З 1 липня 2007 року в Україні набув чинності ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

Нововведений стандарт визначає загальні вимоги і правила складання бібліографічного опису документа, його частини чи групи документів: набір областей та елементів бібліографічного опису, послідовність їхнього розміщення, наповнення і спосіб подання елементів, застосування приписаної пунктуації та скорочень. Вимоги стандарту розповсюджується на опис документів, що складають бібліотеки, органи науково-технічної інформації, центри національної бібліографії, видавці, інші бібліографуючі установи.

Сфера застосування нового стандарту має обмеження тільки для бібліографічних посилань, на які його вимоги не розповсюджуються. Бібліографічне посилання – сукупність бібліографічних відомостей про цитований, розглядуваний або згадуваний у тексті документа інший документ, необхідних і достатніх для його загальної характеристики, ідентифікації та пошуку.

Новий стандарт вміщує тільки універсальні правила, спільні для всіх видів документів, але правила складання бібліографічного запису ілюструються фрагментами опису різних видів документів. Більшість нововведень пояснюється прагненням

розробників максимально точно слідувати базовому принципу Міжнародного стандартного бібліографічного опису (ISBD) – подавати інформацію в бібліографічному описі в тому вигляді, в якому вона представлена в об'єкті опису.

Об'єктами опису є всі види опублікованих та неопублікованих документів на будь-яких носіях. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 має суттєві відмінності від попередніх стандартів.

Новий стандарт підготовлений на основі рекомендацій ІФЛА: «Міжнародний стандартний бібліографічний опис» – ISBD і об'єднав 5 існуючих раніше стандартів на опис нотних видань, картографічних добутоків, образотворчих видань, аудіовізуальних матеріалів, друкованих видань. У цьому стандарті відображено бібліографічний опис всіх видів документів, у тому числі й електронних, а також частини документа або групи документів.

У ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 наведені приклади бібліографічних описів різних документів, з усіма областями опису й розділовими знаками.

Головні відмінності в описі стосуються областей «Відомості про відповідальність», «Загальне позначення матеріалу», «Область специфічних відомостей і інших областей опису». Змінено правила вживання маленьких і великих букв. Уведено поняття приписаної пунктуації (умовні розділові знаки). Уперше підкреслено, що для розрізнення приписаної й граматичної пунктуації застосовують пробіли в один друкований знак до й після запропонованого знака. Виключення становлять крапка й кома – пробіли залишають тільки після них.

Необхідно відзначити, що в новому стандарті змінені правила вживання великої та малої літер. Їхнє вживання продиктоване тепер не тільки нормами мови, а й розділенням областей бібліографічного опису. Перші слова відомостей, що відносяться до назви та відомостей про відповідальність записуються з малої літери, якщо вони не є власними назвами, першими словами назви чи цитатами. Винятком є загальне позначення матеріалу та будь-які назви у всіх областях опису, наприклад:

Кам'янець на Поділлі [Текст]: турист. путівник / [авт.-упоряд. О. Расщупкін, С. Трубочанінов]. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – [16] с.: іл.

Особливу увагу необхідно приділити змінам, що стосуються відомостей про відповідальність. У відповідності до основних принципів ISBD, відомості у бібліографічному описі слід наводити в тому вигляді, в якому вони зазначені в документі. За старими нормами авторів твору, що зазначені у заголовку бібліографічного запису, не наводили у відомостях про відповідальність, тому в описі були відсутні перші відомості про відповідальність у тій формі та обсязі, як вони були зазначені в документі.

Якщо опис доповнюється заголовком бібліографічного запису, ім'я особи в заголовку наводять у формалізованому вигляді: спочатку прізвище, потім ім'я (можливо ім'я та по батькові) або псевдонім. Тільки у відомостях про відповідальність є можливість зазначити, в якому вигляді особа, що несе інтелектуальну чи іншу відповідальність за документ, представлена в документі. Заголовок запису – факультативний елемент, відомості про відповідальність – обов'язковий елемент опису, у відповідності до положень ISBD. У прийнятій системі координат логічно запропонована така модель запису, в якій відомості про відповідальність обов'язково зазначають, навіть якщо вони збігаються із заголовком, наприклад:

Мосіяшенко В.А. Українська етнопедагогіка [Текст]: навч. посіб. / В.А. Мосіяшенко. – Суми: Унів. кн., 2005. – 174 с.: табл.

Необхідність приведення перших відомостей про відповідальність дає можливість адекватніше представляти документ у бібліографічному записі, ніж це було раніше.

Зміни, що стосуються області видання, полягають в тому, що відомості про видання наводять у формулюваннях та в послідовності, зазначеній у джерелі інформації: порядковий номер видання не виноситься на перше місце, як це було раніше.

Додаткові відомості про видання (виправлене, доповнене, стереотипне, перероблене тощо) та перші відомості про відповідальність, що відносяться до конкретного зміненого видання твору, є обов'язковими елементами, наприклад: Вид. 5-те, доповн.

Після області видання в описі розміщена область специфічних відомостей, яка є новою для загального переліку областей. Вона використовується під час опису об'єктів, що є особливим видом публікацій або розміщені на специфічному носії (картографічні, нотні, серійні документи; стандарти та технічні умови; патентні документи, а також електронні ресурси), наприклад:

Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування [Текст]: (ISO 14001:2004, IDT): ДСТУ ISO 14001:2004. – [На заміну ДСТУ ISO 14001-97; чинний від 2006-05-15]. – К.: Держспоживстандарт України, 2006. – VI, 20 с.: табл.; – (Національний стандарт України).

Зміни в області вихідних відомостей пов'язані з формою представлення відомостей про місце видання, ім'я видавця: їх слід наводити у формі та відмінку, зазначених у джерелі інформації, а не лише в називному відмінку.

Відомості про видавця за новим стандартом мають статус обов'язкового елемента. Відомості наводять так, як вони зазначені в приписаному джерелі інформації, зберігаючи слова або фрази, що вказують функції, виконувани особю чи організацією. Відомості про видавничі функції організації виражені словами «видавництво», «видавничий дім», «видавнича організація», «видавець» тощо випускають при наявності тематичної назви, але зберігають, якщо ім'я (найменування) видавця і ці слова граматично пов'язані. Відомості про форму власності видавця, розповсюджувача тощо (АТ, ВАТ, ТОВ, ЗАТ, LTD, Inc тощо), зазвичай випускають, наприклад:

У джерелі інформації:

Видавництво «Дніпро»:

ВАТ «Білоцерківська друкарня»:

В описі:

Дніпро

Білоцерківська друкарня

В області фізичної характеристики введено новий елемент – специфічне позначення матеріалу. Після відомостей про кількість фізичних одиниць зазначають позначення фізичного носія документа, наприклад: – 1 електрон. опт. диск.

У ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 чітко сформульовані межі застосування правил скорочення слів: поряд з основною назвою твору не допустимо скорочувати будь-які назви основної назви та будь-якої іншої (наприклад, паралельної, альтернативної, основної назви серії та підсерії). Виняток зроблено для аналітичного опису: у відомостях про документ, що містить складову частину, скорочують типову назву багатотомного чи продовжуваного документа (наприклад: Збр. творів, Зб. наук. пр., Вибр. твори), назву періодичного документа (газети або журналу). Не скорочується також загальне позначення матеріалу: відомості, що відносяться до назви, якщо вони складаються з одного слова (наприклад: підручник, посібник, довідник, енциклопедія).

Аналітичний бібліографічний опис складають за такою схемою:

Відомості про складову частину документа // Відомості про ідентифікуючий документ. – Відомості про місцезнаходження складової частини в документі.

В аналітичному бібліографічному описі допускається крапка і тире між областями бібліографічного опису замінювати крапкою.

Новий національний ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 покликаний забезпечити впровадження сучасних автоматизованих технологій опрацювання документів, ведення інформаційних баз даних; ефективність пошуку та використання документів усіх видів і типів; результативний обмін бібліографічною інформацією між інформаційними службами, бібліотеками, видавцями і книготорговельними організаціями як усередині України, так і за її межами. Дотримання нових норм при створенні бібліографічної інформації дасть змогу адекватно подати документ у бібліографічному записі й створити якісний інформаційний продукт.

У додатку М наведено зразки бібліографічного опису документів, що значно полегшує процес застосування дослідником наведених правил.

Список рекомендованої літератури

1. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання [Текст]: (ГОСТ 7.1-2003, ІДТ): ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. – Чинний з 2007-07-01. – К.: Держспоживстандарт України, 2007. – 47 с.
2. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення [Текст]: ДСТУ 2732-94. – [чинний від 2006-07-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2006. – 20 с. – (Національний стандарт України).
3. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання: метод. рекомендації з провадження / уклали: О.К. Галевич, І.М. Штогрин. – Львів, 2008. – 20 с.
4. Кушнарєнко Н.М. Документоведєние: Учебник для вузов / Н.М. Кушнарєнко. – К.: Знання, 2005. – 459 с. – (Вища освіта ХХІ столїття).
5. Кушнарєнко Н.М. Наукова обробка документів: Підручник для вузів / Н.М. Кушнарєнко, В.К. Удалова. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 3341 с. – Вища освіта ХХІ столїття.
6. Про науково-технічну інформацію [Текст]: закон України за станом на 11 листопада 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13. – С. 16-48.
7. Сорока М.Б. Національна система реферування української наукової літератури / НАН України, Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. – К.: НБУВ, 2002. – 209 с.
8. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник / Н.М. Кушнарєнко, В.М. Шейко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 352 с.

Засвоївши матеріал цього розділу, ви отримаєте знання щодо:

- місця та ролі інформації у науковому дослідженні;
- видів та джерел наукової інформації;
- системи науково-технічної інформації України;
- сутності інформаційного забезпечення науково-дослідного процесу;
- інформаційної бази досліджень у галузі соціальної роботи;
- змісту та методики бібліографічного пошуку наукової інформації;
- наукової обробки документів.

Скориставшись отриманими знаннями і виконавши вправи та творчі завдання, що їх наведено наприкінці розділу, ви набудете *умінь*:

- проектувати оптимальну інформаційну базу дослідження;
- здійснювати повноцінний бібліографічний пошук джерел наукової інформації як у традиційних інформаційно-пошукових системах (каталогах та картотеках бібліотек), так і за допомогою інформаційних мережних технологій (пошук в Інтернет);
- здійснювати бібліографічний опис документів відповідно до вимог ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання, що набув чинності в Україні з 01 липня 2007 року.
- створювати робочу картотеку наукового дослідження;
- складати список літератури до наукової роботи;
- працювати з джерелами інформації, перетворюючи їх на текст власної наукової роботи.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чи може бути проведено наукове дослідження без ознайомлення з документами, що характеризують його предметну галузь?
2. Як ви розумієте поняття «інформаційні ресурси», якою є їх структура?

4. На які дві групи поділяються джерела інформації за ступенем їх науково-аналітичної обробки?
5. Які документи називають первинними?
6. Що таке вторинний документ?
7. Чи тотожними є поняття «первинний документ» та «першоджерело»?
8. Які документи називають інформаційними?
9. Чим відрізняються між собою реферат і анотація?
10. Що таке реферативний журнал (РЖ)? Які українські РЖ містять інформацію щодо соціальної роботи?
11. Що являє собою інформаційна база дослідження?
12. Навіщо досліднику мати знання про систему науково-технічної інформації? Чи може позначатися відсутність цих знань на якості інформаційної бази дослідження?
13. Яке місце в системі інформаційних ресурсів із соціальної роботи посідають бази даних (БД)?
14. Які БД найбільш доцільно використовувати як інформаційний ресурс у дослідженнях з соціальної роботи?
15. Що таке довідково-бібліографічний апарат бібліотеки (ДБА)? Що входить до його складу?
16. Яку роль у бібліографічному пошуку документів у бібліотеці відіграє алфавітно-предметний покажчик (АПП)?
17. Яку роль відіграє робоча картотека джерел інформації у науковому дослідженні?
18. Що таке Універсальна десяткова класифікація (УДК)? У чому полягає її призначення?
19. Інформаційними ресурсами яких провідних бібліотек України, в першу чергу, необхідно скористуватися в процесі здійснення наукового дослідження в галузі соціальної роботи?
20. У чому полягає сенс такої інформаційної послуги, як «віртуальна бібліографічна довідка»?
21. Чим може бути корисним Інтернет як джерело інформації в галузі соціальної роботи?
22. Що містить поняття «бібліографічний апарат наукової роботи»?
23. В який спосіб можуть бути розташовані бібліографічні описи видань у списку використаних джерел?
24. Який документ визначає вимоги до бібліографічного опису джерел інформації?
25. Чи корисними для дослідника, на Вашу думку, є знання про інформаційне забезпечення науково-дослідного процесу, що викладено у цьому розділі навчального посібника?

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ДИКТАНТ

1. Інформаційні ресурси – це ...
2. Структурною одиницею інформаційного ресурсу є ...
3. Система інформаційного забезпечення наукового дослідження у будь-якій галузі являє собою ...
4. Сукупність інформаційних ресурсів, пов'язаних між собою темою – це ...
5. До основних складових (компонентів) системи інформаційного забезпечення наукового дослідження у будь-якій галузі належать ...
6. Документи, що є джерелами інформації у науковому дослідженні, поділяються на ...
7. Первинні документи створюють ...

8. Вторинний документ – це ...
9. Документ, який дає початок іншому документу, називається ...
10. Документ, що містить систематизовані або узагальнені відомості про опубліковані чи неопубліковані дані з першоджерел та виготовлений організаціями, які здійснюють науково-інформаційну діяльність називається ...
11. Інформаційні документи розрізняються між собою... Бібліографічний список, бібліографічний покажчик, реферат, анотація, бібліографічний або аналітичний огляд, аналітична довідка, експрес-інформація, сигнальна інформація, бази і банки даних та ін. – це різновид ... документів.
12. Записана за певними правилами множина бібліографічних даних, що ідентифікують документ, називається ...
13. Анотація – коротка характеристика ...
14. Вторинний документ, що є результатом аналітично-синтетичного опрацювання інформації, поданий у вигляді короткого викладу змісту первинного документа (всього твору або його частини), включаючи основні фактичні дані й висновки з метою ознайомлення з сутнісними акцентами первинного документу це – ...
15. Реферативний журнал (РЖ) – ...
16. Найдосконалішим видом вторинних (інформаційних) документів, що повно і всебічно висвітлюють не окремі першоджерела, а конкретну тему у згорнутому й узагальненому вигляді, та являють собою інформаційну модель проблеми є ...
17. Система науково-технічної інформації (НТІ) являє собою ...
18. До органів інформаційного забезпечення в Україні належать ...
19. Для користувача – дослідника соціальних проблем надто важливою є інформація, яка містить відомості фактичного характеру. Джерела такої інформації різні і містяться у ...
20. Довідково-бібліографічний апарат бібліотеки є інструментом пошуку необхідних документів. Він складається з таких основних частин ...
21. Робоча картотека дослідження – це сукупність ...
22. Розташовувати бібліографічні записи про видання у списку використаних джерел можна: а) за алфавітом; б) ...
23. Загальні вимоги і правила складання бібліографічного опису документа, його частини чи групи документів визначає ...
24. Вивчення виявлених та відібраних джерел інформації з теми наукового дослідження необхідно починати ...

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. До інформаційних документів належать:

- а) оглядові документи;
- б) реферативні документи;
- в) бібліографічні документи;
- г) аналітичні документи;
- д) усі відповіді правильні.

2. За глибиною згортання інформації огляди поділяють на:

- а) аналітичні, реферативні, тематичні;
- б) реферативні, бібліографічні, аналітичні перспективні;
- в) бібліографічні, реферативні, аналітичні;
- г) усі відповіді правильні;
- д) правильна відповідь відсутня.

3. Результатами наукової обробки документів є:

- а) Реферат, рукопис, бібліографічний опис;
- б) Анотація, оповідання, реферат, монографія;
- в) Бібліографічний список, анотація, реферат, прес-реліз;
- г) Аналітичні огляди, зведені реферати, дайджести;
- д) Тематичні добірки, аналітичні довідки, аналітичні звіти;
- е) Прогнозні огляди, зведені реферати, огляди стану питання;
- є) усі відповіді правильні.

4. Реферат це – ...

а) стислий виклад змісту наукового первинного документа без інтерпретації чи критики;

б) стислий виклад змісту наукового первинного документа з оціночним та критичним ставленням до нього;

в) правильна відповідь: а, б;

г) правильна відповідь відсутня.

5. Аналітичний документ містить:

- а) характеристику проблемної ситуації;
- б) характеристику вступу;
- в) оглядову довідку;
- г) прес-реліз.

6. Відомості про документ для складання анотації на нього беруть з:

- а) обкладинки та титульного аркуша;
- б) титульного аркуша та окремих частин тексту;
- в) лицьового та зворотного боків титульного аркушу;
- г) титульного аркушу та кінцевої сторінки;
- д) лицьового та зворотного боків титульного аркушу та сторінки зі змістом;
- е) усі відповіді правильні.

7. Аналітичний документ являє собою:

- а) інформаційна модель проблеми;
- б) інформаційна модель первинного документу;
- в) інформаційна модель кількох первинних документів;
- г) інформаційна модель потоку первинних документів.

8. Наукова обробка документів передбачає:

- а) підготовку різноманітних бібліографічних покажчиків;
- б) створення фактографічних довідок;
- в) написання рефератів;
- г) підготовку оглядів;
- д) усі відповіді правильні;
- е) правильна відповідь відсутня.

9. Аналітичний бібліографічний опис складається з:

- а) трьох частин;
- б) двох частин;
- в) чотирьох частин.

10. До документів, що не підлягають реферуванню, відносяться:

- а) статті, монографії, навчальні посібники;
- б) наукові праці, дисертації, звіти з наукових досліджень;
- в) стандарти, інструкції, класифікаційні схеми;
- г) словники, довідники, атласи;
- д) хрестоматії, каталоги, прейскуранти;
- е) усі відповіді правильні.

ВІДПОВІДІ ДО ЗАВДАНЬ ТЕСТУ

№ 1 – д;	№ 5 – а;	№ 9 – б;
№ 2 – е;	№ 6 – е;	№ 10 – в; г; д.
№ 3 – в; г; д; е;	№ 7 – а;	
№ 4 – а;	№ 8 – е;	

ТВОРЧО-ПІЗНАВАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Користуючись відомостями, що їх містить підрозділ 4.1 даного розділу навчального посібника, складіть список інформаційних видань (вторинних документів), що здатні забезпечити повномасштабний бібліографічний пошук джерел інформації до Вашого наукового дослідження (курсової, бакалаврської, дипломної чи магістерської робіт).

2. Відвідайте наукову універсальну бібліотеку з метою поповнення робочої картотеки до Вашого наукового дослідження, скориставшись для цього всіма складовими частинами довідково-бібліографічного апарату.

3. За допомогою інформаційних видань Книжкової палати України (книжкового літопису, літопису журнальних статей) складіть список літератури з теми Вашої бакалаврської (дипломної, магістерської) роботи, яка була видана в Україні протягом останніх трьох років.

4. Складіть анотацію та реферат на Вашу наукову роботу (курсову, бакалаврську, дипломну чи магістерську).

5. Скориставшись інформаційною послугою «Віртуальна бібліографічна довідка», оформіть запит на розробку списку літератури до Вашої курсової, бакалаврської, дипломної чи магістерської роботи.

6. Здійсніть бібліографічний пошук джерел (рефератів) із теми Вашої курсової, бакалаврської, дипломної чи магістерської робіт в електронній реферативній базі даних «Україніка наукова» (<http://www.nbuv.gov.ua/db/ref.html>) та пошук авто-рефератів дисертацій в Електронному каталозі наукової літератури за адресою: <http://search.ukrlibrary.org/cgi-bin/search.pl>.

7. Проаналізуйте електронні інформаційні ресурси Інтернет в галузі соціальної роботи. Складіть список назв таких ресурсів із наведенням режиму доступу до них.

8. Перевірте список використаних джерел до Вашої курсової, бакалаврської, дипломної чи магістерської роботи на предмет відповідності вимогам ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волков Ю.Г. Диссертация. Подготовка, защита, оформление: практ. пособие. – М.: Гардарики, 2001. – 278 с.
2. Давидова І. Бази даних як інформаційний продукт / І. Давидова // ВКП. – 2000. – № 1. – С. 19-30.
3. Джерело = Djerelo: укр. реферативний журн. Сер. 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво / НАН України. Інститут проблем реєстрації інформації. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського; О.І. Бондарева (гол. ред.).
4. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання: метод. рекомендації з провадження / уклали: О.К. Галевич, І.М. Штогрин. – Львів, 2008. – 20 с.